BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, Haydarâbâd 1371-73/1952-53, V, 131; Sülemî, *Tabakātü's-sûfiyye* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Kahire 1389/1969, s. 288-290; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Kahire 1349/1931 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), X, 34-36; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1972-74 (nşr. Abdülhalîm Mahmûd—Mahmûd b. Şerîf), I, 171; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî v.dğr.), Haydarâbâd 1381-86/1962-67, II, 186; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, XVI, 427-428; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 349-350; Lamiî Çelebi, *Nefehât Tercümesi*, İstanbul 1289, s. 208; Şa'rânî, *et-Tabakātü'l-kübrâ*, Kahire 1373/1954, I, 98; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye* (nşr. Mahmûd Hasan Rebî'), Kahire 1357/1938, I, 255.

MUSTAFA BİLGİN

ABDULLAH b. HASAN el-BAĞDÂDÎ

(عبدالله بن حسن البغدادي)

Ebü'l-Kāsım Gulâm-ı Zühal
(ö. 376/986)

Matematikçi, astronom ve müneccim.

Kaynaklar, adını Abdullah veya Ubeydullah şeklinde vermektedirler. Bağdat'ta yaşadı ve daha çok, mesleğinden dolayı kendisine takılan Gulâm-ı Zühal (Zühal/Satürn'ün hizmetkârı) lakabıyla tanındı. Matematikçi ve müneccim olarak Adududdevle'nin hizmetinde bulundu. Abdurrahman es-Sûfî'nin çağdaşı, Sicistanlı filozof Ebû Süleyman el-Mantıkī'nin de yakın arkadaşıdır. Rivayete göre, ilim adamları arasındaki ününü, Mantıkī'nin meclislerinin birinde yapılan, astrolojik kehanetlerin doğruluk derecesiyle ilgili bir tartışmada, en mükemmel ilmî açıklamayı getirdiği için kazanmıştır. Bugüne ulaşamamış dokuz kitabının adı bilinmekte olup bunlardan yalnız *Kitâb fi'l-küsûfât ve'l-kırânât* adlı eseri, Siczî'nin *el-Câmiʿu'ş-şâhî* ve Nasîruddîn-i Tûsî'nin *Sefînetü'l-ahkâm*'a aldıkları bazı parçalarla tanınmaktadır. İbnü'n-Nedîm'in verdiği listeye göre diğer eserlerinin adları şunlardır: *Kitâbü't-Tesyîrât; Kitâbü'ş-Şuʿâʿât; Kitâbü Ahkâmi'n-nücûm; Kitâbü't-Tesyîrât ve'ş-şuʿâʿât; Kitâbü'l-Câmiʿi'l-kebîr; Kitâbü'l-Uşûli'l-mücerrede; Kitâbü'l-İhtiyârât; Kitâbü'l-İnfişâlât.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Rızâ-Teceddüd), Tahran 1391/1971, s. 342; İbnü'l-Kıftî, *İhbârü'l-ʿulemâʾ* (nşr. J. Lippert), Leipzig 1903, s. 224-225; H. Suter, *Mathematiker*, Leipzig 1900, s. 63; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 346; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61 — Beyrut ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), VI, 238; Sezgin, *GAS*, VII, 24, 168.

NURİ YÜCE

ABDULLAH b. HASAN b. HASAN

(عبدالله بن حسن بن حسن)

Ebû Muhammed Abdullāh b. Hasen b. Hasen b. Alî b. Ebî Tâlib
(ö. 145/762)

Emevîler'in son zamanlarında ve Abbâsîler'in kuruluş döneminde Medine'de Hz. Ali evlâdının reisi olan âlim tâbiî.

69'da (689) Medine'de doğdu. Mescid-i Nebevî'de Ebü'z-Zinâd'dan ders dinledi. Başta babası ve annesi Fâtıma bint Hüseyin b. Ali olmak üzere Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib, A'rec, İkrime, Ebû Bekir b. Hazm ve diğer bazı âlimlerden hadis rivayet etti. İki oğlu Mûsâ ve Yahyâ ile İmam Mâlik ve İmam Sevrî de ondan hadis rivayet etmişlerdir.

Emevî halifelerinden iyi muamele gördü; Ömer b. Abdülazîz katında büyük bir itibarı vardı. Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik'e bağlılığını arzetmek için Dımaşk'a gitti. Abbâsîler iktidara gelince Hz. Ali evlâdından çekinmeye başladılar. Abdullah b. Hasan, Enbâr'a giderek Halife Ebü'l-Abbas es-Seffâh'ı ziyaret etti ve ondan büyük ilgi gördü. Ebû Ca'fer el-Mansûr 754 yılında hac için Mekke'ye gidince, bütün Hâşimî ailesi mensupları kendisini ziyaret ettiği halde Abdullah'ın iki oğlu Muhammed ve İbrâhim ziyaretine gitmediler. Bu durum dikkatini çekti ve onlardan şüphelenmesine sebep oldu. Mansûr halife olunca Muhammed'le İbrâhim'in niyetlerini öğrenmek için harekete geçti, bazı Hâşimîler'le görüşerek onlar hakkında bilgi edinmeye çalıştı. Hz. Ali'nin ahfadından olan Hasan b. Zeyd, halifeye özellikle Muhammed'in ileride Abbâsîler için tehlikeli olabileceğini söyleyerek onu uyardı. Bunun üzerine Mansûr, Ukbe b. Selm'i, Abdullah b. Hasan ile görüşerek oğullarının gerçek niyetini öğrenmekle görevlendirdi. Abdullah, Ukbe'nin tuzağına düşüp onların bir ihtilâl hazırlığı içinde olduklarını itiraf etti. Ukbe bu durumu derhal halifeye bildirdi. Halife 758'de yine hac maksadıyla Mekke'ye gidince Abdullah'ı yanına çağırdı ve Abbâsîler'e sadakatini öğrenmek istedi. Bu sırada Ukbe'nin içeri girdiğini gören Abdullah bir komploya mâruz kaldığını anladı ve af diledi. Fakat halife onu birkaç yakınıyla birlikte hapsettirdi, daha sonra da Hâşimiyye'ye gönderdi (762). Abdullah aynı yıl orada hapishanede öldü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, V, 319; VIII, 473; a.e. (nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine 1403/1983, s. 102, 250-259, 319, 372, 374, 375, 452; Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakāt* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1966-67, II, 646; a.mlf., *Târîh* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1967-68, s. 648; İbn Kuteybe, *el-Maʿârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 212-213, 233; Fesevî, *Kitâbü'l-Maʿrife ve't-târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Bağdad 1974-76, I, 128; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1956-60, s. 352; a.mlf., *Ensâbü'l-eşrâf*, III (nşr. Abdülaziz ed-Dûrî), Beyrut 1978, s. 150, 166; Taberî, *Târîh* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, II, 1338; III, 143 vd., 188-189; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl*, Haydarâbâd 1371-73/1952-53 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), II/2, s. 33-34; İbn Hibbân, *Meşâhîru ʿulemâʾi'l-emşâr* (nşr. M. Fleischhammer), Wiesbaden 1959, s. 127; İbn Hacer, *el-İşâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, V, 185-186; K. V. Zetterstéen, "Abdullah", *İA*, I, 32-33; a.mlf., "ʿAbd Allāh b. al-Hasan", *EI²* (İng.), I, 45.

MUSTAFA FAYDA

ABDULLAH b. HÂZİM

(عبدالله بن خازم)

Ebû Sâlih Abdullāh b. Hâzim b. Esmâ' es-Sülemî
(ö. 72/691)

Herat ile Serahs'ı fetheden ve Horasan valiliği yapan kumandan.

Annesi Aclâ gibi bir siyahî olan Abdullah b. Hâzim'in Hz. Peygamber'den hadis rivayet ettiğini ve sahâbî olduğunu kabul edenler de vardır. Hz. Osman'ın halifeliği sırasında, Basra Valisi Abdullah b. Âmir'in emrinde İran ve Horasan'daki fetihlere kumandan olarak katıldı, birçok yerin fethedilmesinde başarılı hizmetler gördü. 651-652 yıllarında Herat ve Serahs'ı fethetmeyi, bir yıl sonra da isyan eden Kārin'in kuvvetlerini yenmeyi başardı. Bunun üzerine Basra Valisi Abdullah b. Âmir tarafından Horasan'a vali tayin edildi. İbn Âmir'in ikinci defa Basra valiliğine getirilmesi üzerine Belh ve Sicistan'ın fethine memur edildi; 665 yılına kadar Horasan'da çeşitli askerî faaliyetlerde bulundu. 684 yılından itibaren, Mekke'de halifeliğini ilân etmiş olan Abdullah b. Zübeyr'e biat etti ve öldürülmesine kadar onun valisi olarak Horasan'da kaldı.

Abdullah b. Hâzim, Rebîa kabilesine mensup zümrelerle savaşırken Temîmîler'den yardım gördü. Bu savaşlardan sonra Horasan'a hâkim oldu ve oğlu Muhammed'i Herat'a vali tayin etti; Bükeyr b. Vişâh'ı da güvenlik teşkilâtının başına getirdi. Bu sırada Temîm kabilesinden Şemmâs b. Disâr el-Utâridî Abdullah'a iltihak ettiği halde Muhammed ile Bükeyr, kabile mensuplarını Herat'a sokmamaya karar verdiler. Bu sebeple 685'te Herat'ta çıkan savaşta oğlu Muhammed'in öldürülmesi Abdullah'ı da savaşa katılmaya mecbur etti. Onun, Arap yarımadasının muhtelif yerlerinden gelip Horasan'a yerleşen kabilelerle yaptığı bu tür iç savaşlar, Abdülmelik b. Mervân'ın iktidarı ele geçirmesine kadar devam etti.

Abdülmelik b. Mervân, Abdullah b. Zübeyr tarafından Irak valisi tayin edilen Mus'ab b. Zübeyr'i ortadan kaldırdığı sıralarda Abdullah b. Hâzim, Abdülmelik adına Horasan'da hâkimiyeti ele geçirmeye çalışan Bahîr b. Verkā ile savaşıyordu. Horasan'a gönderilen Mus'ab'ın başı, Abdülmelik taraftarlarınca sokaklarda dolaştırıldıktan sonra Abdullah'ın eline geçti. Abdullah Mus'ab'ın başını hürmetle yıkadı, cenaze namazını kılıp defnetti. Abdullah gelişen tehlikeler karşısında Merv'in idaresini Bükeyr'e bıraktı ve Nîsâbur üzerine yürüdü. 691 yılında Bahîr ile savaşırken Abdülmelik'ten, kendisini halife olarak tanıyıp biat ettiği takdirde yedi yıl müddetle Horasan valiliğinde kalabileceğini vaad eden bir mektup aldı. Bu teklife sinirlenen Abdullah mektubu getiren elçiye, "Ben Resûlullah'ın sahâbîsinin oğluna (Abdullah b. Zübeyr'e) yaptığım biatı bozup da Peygamber'in kovduğu kimsenin oğluna (Abülmelik b. Mervân'a) biat etmiş olarak Allah'ın huzuruna çıkmak istemem" dedi. Onun bu kesin tavrı karşısında Abdülmelik, Bükeyr b. Vişâh'ı Horasan valiliğine tayin etti. Bunun üzerine Abdullah ailesiyle birlikte, Tirmiz'de bulunan oğlu Mûsâ'nın yanına gitmek üzere yola çıktıysa da Bükeyr tarafından takip edildi; Merv yakınlarında yakalanarak öldürüldü ve başı Abdülmelik b. Mervân'a gönderildi. Abdülmelik onun başını Şam'daki bir meydanda teşhir etti.

Abdullah b. Hâzim'in, valiliği sırasında kendi adına altın para bastırdığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *el-Maârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 418; Belâzürî, *Fütûḥu'l-büldân* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1956-60, s. 488, 499, 500-501, 505, 508, 511-513; Taberî, *Târîḫ*, Leiden 1879-1901, I, 2831-2832, 2886-2887, 2904-2906; II, 25-26, 65-66, 170, 488-496, 537, 593-598, 695-700, 753, 783, 831-835, 859; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe*, Kahire 1285-87, III, 148-149; a.mlf., *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, III, 102, 125, 135, 360, 363, 417, 423, 437, 438; IV, 96, 156, 157, 207-210, 254-255, 260, 280, 296, 305, 332, 345-347, 368, 505, 508, 521; V, 183; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, II, 301; H. A. R. Gibb, "ʿAbd Allāh b. Khāzim", *EI²* (Fr.), I, 49.

 MUSTAFA FAYDA

ABDULLAH el-HİMÂR

(عبدالله الحمار)

(bk. NUAYMÂN b. AMR).

ABDULLAH b. HUBEYK

(عبدالله بن حبيق)

Ebû Muhammed Abdullāh b. Hubeyk b. Sâbık el-Mevsılî el-Antâkî

Hadis de rivayet etmiş olan ilk devir sûfîlerinden.

Kûfe'de doğdu. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Devrin önemli kültür merkezlerinden biri olan Antakya'ya göç etti ve orada yaşadı. Dostu, hocası ve aynı zamanda hadisteki şeyhlerinden biri olan Yûsuf b. Esbât'ın (ö. 196/811-12) yanında yetişti. Fıkıh ve tasavvufta, müridleriyle dostluk kurduğu Süfyân-i Sevrî'nin yolunu takip etti. Fudayl b. Iyâz ve Bişr el-Hâfî'den nakiller yaptığına göre, bu iki sûfî ile de sohbet etmiş olmalıdır. Abdullah b. Hubeyk, sûfî kaynaklarında **âlî sened**'le hadis rivayet eden bir râvi olarak zikredilir. Ebû Nuaym *Ḥilye*'sinde onun, rivayetinde tek kaldığı yedi hadisini nakleder. Hadisteki hocalarını ve talebelerini zikretmekle yetinen hadis münekkitleri, rivayetlerinin değeri konusunda görüş belirtmezler. Yalnız İbn Ebû Hâtim *el-Cerḥ ve't-taʿdîl* adlı eserinde Abdullah b. Hubeyk ile görüştüğünü, fakat kendisinden hadis yazmadığını söyler.

Hücvîrî'nin "ümmet içinde Hz. Yahyâ zühdünün sahibi" diye tanıttığı Abdullah b. Hubeyk'in sûfî tabakat kitaplarında nakledilen sözlerinden, onun zühd devri tasavvufunun temel kavramlarını güzel bir ifadeyle açıkladığı anlaşılır. Havf ve recâ, haramlardan sakınma, nefse karşı koyma, kalp temizliği, amel, ihlâs, ibadet zevki özellikle üzerinde durduğu konulardır. O, tasavvuftaki havf ve recâ kavramını şöyle ele alır: İnsan yalnız âhirette zararını göreceği şeyin endişesini taşımalı ve yalnız orada kendisine yarayacak şeyle sevinç duymalıdır. Bu bakımdan en faydalı korku (havf), günahlardan alıkoyan, elden kaçana üzülmekten koruyan ve geriye kalan ömür üzerinde düşünmeye yönelten korkudur. En faydalı ümit de (recâ), umduğunu bulması için kişiye ameli kolaylaştıran özendirici duygudur. Ona göre üç türlü recâ vardır: Yapılan iyi bir amelin kabul edilmesini ummak, kötü bir amelden sonra tövbe ederek bağışlanmayı ummak, hem günah işlemeye devam etmek, hem de bağışlanmayı ummak. Bu sonuncusu yalancı adamın sahte recâsıdır. Halbuki nefsin kötülüğünü tanıyan kimsenin korku hali, ümit haline galip olmalıdır.

Diğer ilk devir sûfîleri gibi Abdullah b. Hubeyk de amel ve ibadete büyük önem vermiş, fakat daha çok ameldeki ihlâs ve ibadetlerdeki haz üzerinde durmuştur. Ona göre ihlâs amelden daha zordur ve bu nitelikteki amelden insanların çoğu âcizdir. Üstelik amel ilâhî azaba karşı bir teminat da değildir. Bundan dolayı o, ibadetlerin âhirette vereceği faydayı düşünmekten çok bu dünyada kazandıracağı taat hazzına dikkat çekmiş, kalbin ibadetten zevk almayışını o ibadetin noksanlığına ve kişinin birtakım hatalar içinde bulunduğuna işaret saymıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-taʿdîl*, Haydarâbâd 1371-73/1952-53, V, 46; Sülemî, *Ṭabaḳātü'ṣ-ṣûfiyye* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Kahire 1389/1969, s. 141-145; Ebû Nuaym, *Ḥilyetü'l-evliyâʾ*, Kahire 1394-99/1974-79 → Beyrut 1387/1967, X, 169; Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb, Hakikat Bilgisi* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 229; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1985, s. 448-449; İbnü'l-Cevzî, *Ṣıfatü'ṣ-ṣafve* (nşr. Mahmûd Fâhûrî—Muhammed Kal'acî), Haleb 1969-73 → Beyrut 1399/1979, IV, 280-281; Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl*, Beyrut 1382/1963, IV, 462; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, İstanbul 1289, s. 118-119; Şa'rânî, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ*, Kahire 1373/1954, I, 83; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye* (nşr. Mahmûd Hasan Rebî'), Kahire 1357/1938, I, 254; Arûsî, *Netâʾicü'l-efkâr* (nşr. Abdülvekîl ed-Derûbî—Yâsîn Arefe), Dımaşk, ts., I, 131-133.

 MUSTAFA BİLGİN